

ΞΕΡΟΥΝ ΟΤΙ ΕΙΝΑΙ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ;

ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΤΗΣ ΟΙΔΩΣ ΗΜΕΡΑΣ

Anthony Bryer

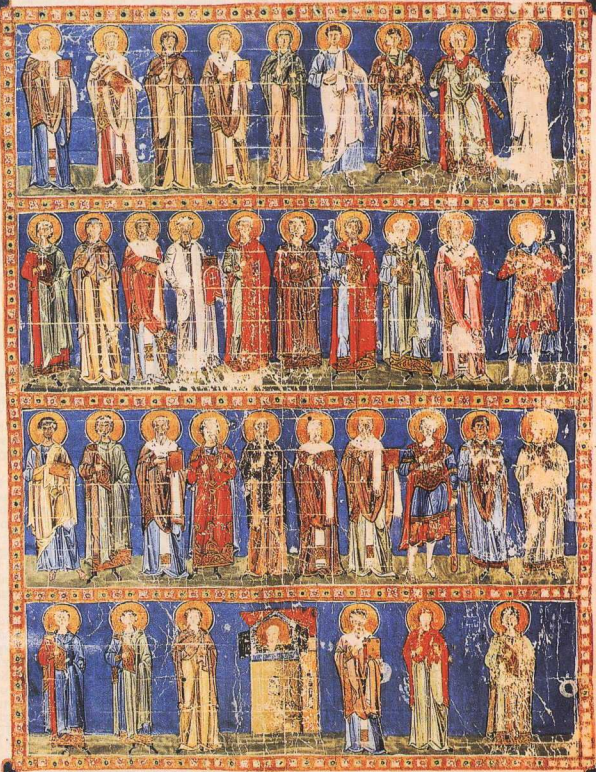
Ομότιμος Καθηγητής Βυζαντινών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο του Μπέρμιγχαμ

Στις 25 Δεκεμβρίου του 1984, και ενώ οι εύποροι Δυτικοί αντάλλαζαν ευχές για τα Χριστούγεννα, αγόραζαν οικογενειακά δώρα και μερικοί στόλιζαν και δέντρα, στην Αιθιοπία θέριζε η πείνα. Ο λαϊκός τραγουδιστής Μπομπ Γκέλντορφ, για να ενισχύσει την προσπάθεια ανακούφισης από το λιμό, έγραψε ένα σπαραξικάρδιο τραγούδι-έκκληση που είχε τον τίτλο "Ξέρουν ότι είναι Χριστούγεννα;" και το τραγούδησε στην τηλεόραση με φόντο σκηνές λιμοκτονούντων Αιθίοπων. Ο Μπομπ Γκέλντορφ, που τιμήθηκε για τη βοήθειά του στη συγκέντρωση χρημάτων, υπενθύμισε στους Δυτικούς ότι υπήρχε ένας τρίτος, οικονομικός, κόσμος που τη χρονιά εκείνη δεν ήταν προσκεκλημένος στην κοινή γιορτή όλων των χριστιανών. Όμως υπέθετε ότι ο δικός του πολιτισμός ήταν κοινός. Τα θύματα του λιμού στην Αιθιοπία σίγουρα δεν φαίνονταν να ξέρουν ότι ήταν Χριστούγεννα. Ένας σοβαρός λόγος γι' αυτό ήταν το ότι αυτό που γιόρταζαν στην Αιθιοπία τη χρονιά εκείνη, στις 29 του μήνα Talasas του έτους 1700, δεν ήταν καν Χριστούγεννα. Οι Αιθίοπες είχαν χάσει τα πάντα εκτός από την ταυτότητά τους, για την οποία το ημερολόγιο μπορεί να είναι προσδιοριστικό στοιχείο εξίσου ζωτικό με τη γλώσσα ή τις σχέσεις συγγένειας – ή και τη βασιλεία, στην οποία αυτοί που την ασκούν βασιζόντων συνήθως το ημερολόγιό τους σε κάποια εγκόσμια βάση ή σε κάποιο ουράνιο κύκλο.

Όπως το διατύπωσε ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Ζ': "Διά του παρόντος είθε η βασιλική εξουσία να ασκείται με τον σωστό ρυθμό και τη σωστή τάξη, και η αυτοκρατορία να αντιπροσωπεύει την αρμονία και την κίνηση του Σύμπαντος, όπως αυτή προέρχεται από τον Δημιουργό..."¹. Ο Κωνσταντίνος είχε τη λεπτότητα να μην επιβάλει την πορφυρογένεσή του στο ημερολόγιο (είχε γεννηθεί στην Πορφύρα, το πορφυρό δωμάτιο των βυζαντινών ανακτόρων), γιατί ήξερε ότι έγραφε στα μέσα μιας πολύ φοβερότερης Έβδομης Εποχής, ή Χιλιετίας, ή Ημέρας της Δημιουργίας του Σύμπαντος. Οι υπολογισμοί αυτού του είδους τοποθετούν με ακρίβεια όλους τους πιστούς στη θέση τους μέσα στο σταθερό ξεδίπλωμα ενός θεικού σχεδίου. Την εποχή του Πορφυρογέννητου –σύμφωνα με το ημερολόγιο του Γκέλντορφ, ας πούμε, το Σωτήριο Έτος 950 από τη Χριστογέννηση και τα πρώτα Χριστούγεννα– στο Βυζάντιο είχε ήδη υπολογισθεί με ασφάλεια η Κοσμογένεσις στο Έτος Κτίσεως, που άρχιζε την 1η Σεπτεμβρίου 5509 π.Χ. ή π.Ε. – ένα έτος που σήμερα είναι "προ Χριστού", για μερικούς, ή "πριν από την Εποχή μας" για κάποιους άλλους. Πριν την ώρα του, έχω ήδη αποκαλύψει τις παγίδες της πολιτικώς ορθής χρονολόγησης. Ακόμη πιο επικίνδυνη είναι η χρονολόγηση με βάση ένα ημερολόγιο όπως το βυζαντινό, το οποίο εμπεριέχει ένα Τέλος του Χρόνου, με κάποια Ημέρα της Κρίσεως κατά την Έβδομη Ημέρα ή Χιλιετία ή Εποχή.

1. Οι άγιοι του μηνός Οκτωβρίου, μικρογραφία από μινωαίο βιβλίο. Βιέννη Nationale Bibliothek: Οι άγιοι του Οκτωβρίου παριστάνονται ως ομάδα και έχουν ομοιόμορφη εμφάνιση. (Γ. Γκάββαρης, Συγγραφή Βυζαντινών χειρογράφων, Εκδοτική Αθηνών, 1995.)

✠ ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΤΟΥ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ Ἁ ΛΟΥΜΗΝΟΣ ✠

Για ν' αρχίσουμε από την αρχή, όπως διαπίστωσε ο Αδάμ με τα ζώα, το να ονομάζεις σημαίνει να εξημερώνεις. Όπως συνέβη με την ονομασία του ελέφαντα, ο χρόνος είναι φοβερό θηρίο για να το εξημερώσει κανείς με αριθμούς, μετά να το χρησιμοποιήσει, και τελικά να το αξιοποιήσει για να κυριαρχήσει πάνω στους άλλους. Μπορείς να αρχίσεις από οποιαδήποτε άκρη του, τη μικρή ή τη μεγάλη. Οι άνθρωποι του μεσαίου είχαν την τάση να πλησιάζουν τον ελέφαντα από πίσω, με προφύλαξη, αναφέροντας πρώτα-πρώτα ότι "έχει μικρή ουρά". Αυτό ήταν καθυποχαστικό. Αντίστοιχα, είναι μικρός ο φόβος όταν πρόκειται για μικρές χρονικές περιόδους. Όταν ο χρόνος μετριάται τοπικά και σε ανιούσα σειρά, υπάρχει, ας πούμε στην Ελλάδα ή στην Ιρλανδία, μια αναλογία 3 προς 1: για παράδειγμα, τρεις περισσότερες του κομπολογίου ή τρεις δεκάδες σε ένα κοιμποκάλι προς ένα καφέ ή μια μπύρα Γκίνες. Η διαπίστωση "μία ώρα μετά το απόδειπνο" αρκούσε για να γνωρίζεις κανείς πότε πέρασε ένας μοχλός στην Τραπεζούλα του 14ου αιώνα². Λιγότερο ακριβής ήταν η εκτίμηση "τρία ταγάρια", που, όταν βρισκόμουν στην ενδοχώρα του Πόντου, πήρα ως απάντηση στην ερώτησή μου σε πόση ώρα θα περνούσε το επόμενο λεωφορείο για την Τραπεζούλα. Αντίθετα με το ελληνικό *αμέσως* ή ακόμη και με το ισπανικό *mañana* ("αύριο"), το μήκος τριών τουρκικών ταγάρων μπορεί να είναι ένα όραμα αιωνιότητας. Ένας Ιρλανδός θα με συμβούλευε: "Κατ' αρχήν, δεν θα ξεκινούσα από εδώ".

Με μια τέτοια συμβολή, δεν υπάρχει αληθινό πρόβλημα στην προσέγγιση της μεγάλης άκρης του Χρόνου. Όπως συμβαίνει και με τον ελέφαντα, η κλίμακά του είναι τόσο εξωπραγματική, που δεν μπορεί να δει κανείς την άκρη του. Επομένως, οποιαδήποτε προσπάθεια να συμφιλώσι κανείς την κίνηση των σεληνιακών μηνών με τα ηλιακά έτη, εμπλεκόντας πλανήτες και αστέρες στην εξίσωση της κοσμικής αρμονίας, πρόκειται να καταλήξει σε ένα συμπέρασμα τόσο υποθετικό, που δεν αξίζει τον κόπο να το περιμένει. Οι Μάγια επιστράτευαν όχι λιγότερους από δέκα ξεχωριστούς συστατικούς κύκλους για να φτάσουν σε έναν Μεγάλο Κύκλο 374.440 ετών, ενώ το βαβυλωνιακό Μεγάλο Έτος θα έπρεπε, θεωρητικά, να φτάνει τον απίστευτο αριθμό των 432.000 δικών μας ετών. Είναι ώρα να πάτε σπίτι: χροστέο το λεωφορείο³.

Οι ασυμφωνίες των χρονοδιαγραμμάτων δεν βάζουν τον ήλιο ή τη σελήνη μās αγγίζουν στενότερα. Προέρχονται, κατά το μεγαλύτερο μέρος, από το γεγονός ότι πολλοί πολιτισμοί ακόμη αργοπορούν να προσαρμοστούν το ρωμαϊκό Ιουλιανό ημερολόγιο ("παλιό ημερολόγιο") στις διορθώσεις που εισήγαγε με το Γρηγοριανό ημερολόγιο ("νέο ημερολόγιο") ο πάπας Γρηγόριος ΙΓ' το 1582 μ.Χ. Οι ορθόδοξες και οι προτεσταντικές χώρες ήταν καχύποπτες προς τους παπικούς νεοτερισμούς, έστω και αν αυτοί ήταν επιστημονικά ακριβείς. Για τον Ζαϊξήτη και τον Θεοβάντα, ας πούμε, οι οποίοι πέθαναν την ίδια μέρα, στις 23 Απριλίου του 1616 μ.Χ., γιορτή του Αγίου Γεωργίου, αλλά συνάντησαν τον Δημοσιογράφο τους με διαφορά 11 ημερών, η ενόχληση ήταν μικρή. Στο κάτω-κάτω, ο Ζαϊξήτη

ήξερε τα πάντα για τη *Δωδέκατη Νύχτα των Χριστούγεννων*. Όμως οι Δυτικοί κομμουνιστές, που διαπιστώνουν ότι η Οκτωβριανή επανάσταση συνέβη, στην πραγματικότητα, στη Ρωσία τον Νοέμβριο, βρίσκονται μάλλον σε μεγαλύτερη αμηχανία.

Η λαϊκή μνήμη προσηλώνεται για μεγαλύτερο χρόνο σε Παλιό Ημερολόγιο. Στον Πόντο, όπου στη δεκαετία του 1920 τόσο η Τουρκική Δημοκρατία όσο και το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης υιοθέτησαν το Νέο Ημερολόγιο, οι Έλληνες Πόντιοι χρειάστηκε να αφήσουν στους Τούρκους Πόντιους το καθήκον να θυμούνται το Παλιό Ημερολόγιο. Εκεί σου παίρνει μόνο ένα ταγάρο για να καταλάβεις ότι το πανηγύρι που γίνεται στις 28 Αυγούστου (με το νέο ημερολόγιο) σε ένα παραδοσιακό μουσουλμανικό χωριό αντιστοιχεί στη γιορτή της Κόιμησης της Θεοτόκου, που κάποτε εορταζόταν στις 15 Αυγούστου (με το παλιό ημερολόγιο).

Όμως ο πιο πιστός παλαιοημερολογίτης που έχω συναντήσει είναι το ψάρι *Trachurus trachurus* με το χαρακτηριστικό σημάδι του σταυρού στο σώμα του (Ελληνικά *σταυρίδι* ή *σαυρίδι*, Τουρκικά *istavrit*), το οποίο σήμερα εμφανίζεται στην παραγορά της Τραπεζούλας στις 27 Σεπτεμβρίου (με το νέο ημερολόγιο), εγκαίρως ή ακαίρως για τη γιορτή της Ανυψώσεως του Τιμίου Σταυρού της 14ης Σεπτεμβρίου (με το παλιό ημερολόγιο) – αξιολογημένο παράδειγμα ιχθυικής προσαρμογής.

Υπάρχουν και ευκολότεροι τρόποι να υπερηφιά κανείς την ημερομηνία χωρίς να βλάπτει το μήνυμα: για παράδειγμα, με ένα e-mail ανάμεσα στο Άγιο Όρος και τον κόσμο του Μπιομπ Γκέλντορφ, οπότε οι 13 μέρες δεν είναι τίποτε περισσότερο από ένα εκατομμύριο του δευτερολέπτου. Το απλό μήνυμα είναι ότι, στην πραγματικότητα, οι Αιθίοπες γιορτάζαν τα Χριστούγεννα στις 7 Ιανουαρίου 1985, κατά το ημερολόγιο του Γκέλντορφ. Το αληθινό μήνυμα είναι ότι *χωρίς ημερολόγιο αννούσαμε όχι μόνο ποί και ποίε, αλλά και ποιο είμαστε*.

Οι ασυμφωνίες που προκύπτουν από τη χρήση ενός αποκλειστικά σεληνιακού ημερολόγιου είναι πιο σοβαρές. Το ισλαμικό ημερολόγιο χρονολογεί με αφετηρία το *hijra* (Εγίρα) του Προφήτη από τη Μέκκα στη Μεδίνα στις 15 Ιουλίου 622 μ.Χ. Από τότε το Έτος *Εγίρας* έχει απομακρυνθεί από το *Συτήριον* Έτος κατά ένδεκα ημέρες τον χρόνο. Σε μικρή κλίμακα, αυτό σήμαινε ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία έπρεπε να προσαρμόζει το δημοσιο χρέος της στο ηλιακό οικονομικό έτος των δυτικών τραπεζιτών που την δανειοδοτούσαν – πράγμα που πρόσφερε στο κράτος χώρα για ελιγμούς, με τη χρήση του ενός ημερολογίου για την εισπράξη των φόρων και του άλλου για το εδωμά τοις⁴. Κάποιος όμως θα έβγαине χαμένους. Έχει ακόμα υποστηριχθεί ότι μια από τις συνέπειες ήταν το ότι η βρετανική κατοχή της Κύπρου προχώρησε τόσο ήρεμα, όταν ο υποναύρχος λόρδος Τζων Χέι παρουσιάσθηκε μπροστά στις πύλες της Λευκωσίας στις 12 Ιουλίου (με το νέο ημερολόγιο) του 1878 μ.Χ., επειδή ήταν οπλισμένος μόνο με δύο μουλάρια που κουβαλούσαν σακιά με φρεσκοκομμένα νομίσματα των έξι πενών, τα οποία

του ιουδαϊκού Πάσχα είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα. Στη χριστιανική παράδοση αυτό ήταν το κατ' εσχρήν πρόβλημα που διαιρέσε την ιεραρχία της Κελτικής και της Ρωμαϊκής Εκκλησίας στη Βρετανία κατά τη Σύνοδο του Whitby το 663 μ.Χ. Για τους Αρμένιους, που πάντα αγωνιούσαν να είναι Ορθόδοξοι σε θέματα θρησκείας, χωρίς όμως να γίνουν εξ αυτού και εγκόσμι-οι υπήκοοι του ορθόδοξου αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης, ζητήματα αυτού του είδους είχαν ζυτική σημασία. Για παράδειγμα, συνάντησαν πραγματικά μεγάλη δυσκολία να δικαιολογήσουν την προαρακωσιανή τους ηστεία που ονομαζόταν *arajanor*, προτού την καταδικάσουν οι Βυζαντινοί, όταν το 1064 μ.Χ. ο βασιλιάς τους Γκάγκικ Β' διακήρυξε ότι "θα την πηρούσαν μέχρι το τέλος, και τώρα και πάντα"⁶.

Τέτοιες διακρίσεις έχουν πρακτική σημασία μέσα σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Στο εγκόσμιο επίπεδο, θημούμαι τη φορά που βρισκόμουν σε ένα κοινόχρηστο ταξί στην Ιερουσαλήμ και μια Εβραία (Ισραηλίτη) επιβίβει ρώτησε (στα Αγγλικά) τον Μουσουλμάνο (Παλαιστίνιο) οδηγό αν ήξερε πότε έπερτε το αρμενικό Πάσχα τη χρονιά εκείνη. Θεωρώντας ότι είχα να κάνω με ένα υποδειγματικό παράδειγμα διαθρησκειακού διαλόγου, ρώτησα την επιβίβια γιατί ενδιαφερόταν. Ήθελε απλώς να ξέρει αν κάποιος Αρμένιος φωτογράφος θα ήταν διαθέσιμος για μια συγκέντρωση για το *bar-mitzvah* – ένα παράδειγμα πρακτικής, τουλάχιστον, συνύπαρξης. Ταξίδεμα από το ένα αρχαιολογικό μουσείο του Ισραήλ στο άλλο, για να βρω εκθέματα με περισσότερο συγκεχυμένη χρονολόγηση: άλλα με βάση την Σημερινή Εποχή και άλλα με βάση την Εποχή του Δευτέρου Ναού, ο οποίος καταστράφηκε το 70 της Σημερινής Εποχής.

Ας πάρουμε μια πιο μακροσκελή περίπτωση. Το 1466 μ.Χ. ο Αθανάσιος Νικίτιν, Ρώσος και Ορθόδοξος έμπορος από το Τβερ, ξεκίνησε να κάνει εμπόριο με τους Τατάρους και κατέληξε στην Ινδία. Η διήγησή του αρχίζει με τη συνθησιμένη ρωσική επίκληση: "Δι' ευχών των αγίων Πατέρων ημών, Κύριε Ιησού Χριστέ, Υιέ Θεού, ελέησον τον αμαρτωλό δούλο σου Αθανάσιο, γιο του Νικίτσα"⁷. Όμως η καταληκτική προσευχή που κλείνει το ημερολόγιό του εξή χρόνια αργότερα, το 1472, είναι σε ένα είδος Αραβικών και έχει ως εξής: "Ο Θεός ξέρει τα υπόλοιπα! Ο Αλλάχ ο Προστάτης ξέρει, αμην. Στο όνομα του Αλλάχ του Ελεήμονος και Αγαθοεργού, ο Θεός είναι μεγάλος!... Δεν υπάρχει άλλος Θεός από τον Αλλάχ τον Δημιουργό!" Άσχετα με το όνομα που του δίνουν, όλες οι μονοθεϊστικές θρησκείες έχουν τον ίδιο Θεό, αλλά ο Αθανάσιος *κόντεψε να χάσει την ταυτότητά του μαζί με το ημερολόγιό του* – σταδικά. "Η μεγάλη γιορτή της Ανάστασης του Χριστού δεν μου είναι γνωστή. Τι συμπεριανώ από σημάδια – η μεγάλη χριστιανική γιορτή πέφτει εννέα ή δέκα μέρες πριν από τη μουσουλμανική γιορτή. Δεν έχω τίποτε μαζί μου, δεν έχω βιβλία..." Με τη βοήθεια βιβλίων και μιας αριθμομηχανής, υπολογίζω ότι το πλησιέστερο που έπεσε το ορθόδοξο Πάσχα πριν από τη μουσουλμανική γιορτή *Eid al-Fitr* την περίοδο αυτή ήταν στις 17 Απριλίου 1471 μ.Χ., που προηγείται κατά οκτώ μέρες (της ημέρας αυτής συμπεριλαμβανομένης) της της Shawwal του

έτους 872 από Εγίρας – όταν ο Αθανάσιος βρισκόταν πιθανώς στο Ιράν¹⁰. Σύμφωνα ο Αθανάσιος ταξίδευε με το όνομα χότζα Γιουσούφ Κορασανί. Όταν ένας μουσουλμάνος αξιωματούχος αμφισβήτησε την πίστη του, ο Αθανάσιος απάντησε: "Κύριε, κι εσύ προσευχάσαι κι εγώ προσεύχομαι, εσύ κάνεις πέντε προσευχές, εγώ κάνω τρεις προσευχές. Εγώ είμαι ξένος κι εσύ είσαι ντόπιος." Ο αξιωματούχος απάντησε: "Φαίνεται ότι δεν είναι πραγματικά μουσουλμάνος, αλλά δεν ξέρεις τη χριστιανική πίστη"¹¹.

Ο Αθανάσιος/Γιουσούφ άρχισε την επιστροφή του από το Υντεραμπάν περίπου το 1471 μ.Χ. ή 875 από Εγίρας, μια χρονολογία που δεν θα την υπολογίζω και με το γενικευμένο ημερολόγιο της δυναστείας Γκούπτα, το οποίο αρχίζει στις 26 Φεβρουαρίου του 320 μ.Χ. Όμως πίσω στη Ρωσία ήταν σίγουρα το έτος 6979 από Κτίσεως, ενώ σύμφωνα με άλλα ημερολόγια, που ίσχυαν τη χρονιά εκείνη, ήταν το 1519 κατά το Αντιοχικό, το 6963 από Κτίσεως κατά το Αλεξανδρινό, το 1782 κατά το Σελευκικό, και κατά το ημερολόγιο των Μαρτύρων (που αναφέρθηκε ήδη σε σχέση με τον Μπομπ Γκέλντορφ) ήταν το 1187. Στον Καύκασο ήταν το γεωργιανό έτος 7057 από Κτίσεως και το έτος 159 του πασχαλίου κύκλου τους. Ο Αθανάσιος διέσχισε την Αρμενία, όπου, σύμφωνα με τα λόγια ενός σχολιαστή στον κολοφώνια ενός χειρογράφου, ήταν "το έτος 920 της Χαικαζακής Εποχής" (δεν ανέφερε την Μικροασιακή Εποχή, για την οποία ήταν το 387), "η πιο θλιβερή εποχή, όταν ζούσαμε γεμάτοι αγωνία στο έλεος των απίστων και των άδικων φοροεισπρακτόρων, που κατέτρεχαν και λεηλατούσαν το αρμενικό έθνος μας"¹².

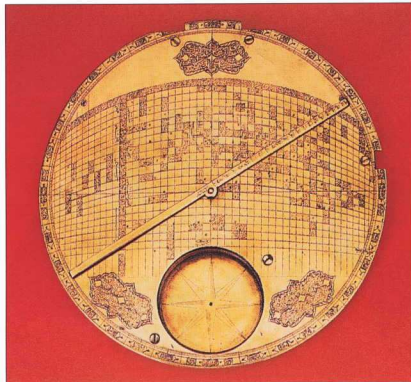
Το 1472 μ.Χ., ή 876 από Εγίρας, ο Αθανάσιος/Γιουσούφ είχε φτάσει στην Τραπεζούντα, η οποία είχε κατακτηθεί από τους Οθωμανούς το 1461, και διέσχισε τη Μαύρη Θάλασσα, φτάνοντας στην Κριμαία. Η Κριμαία, την οποία οι Οθωμανοί δεν είχαν κατακτήσει μέχρι το 1475, ήταν μια κυψέλη λαών, που ο καθένας τους ήταν φανατικά προσηλυτισμένος στο δικό του ημερολόγιο. Υπήρχαν Αρμένιοι κάθε χρονολογικού συστήματος. Στο Τσουφούκ Καλέ οι μη ταλμουδικοί, φονταμενταλιστές Καραΐτες Εβραίοι της Κριμαίας θα υπολογίζαν το έτος αυτό ως το 5233 από Κτίσεως – τουλάχιστον έτσι νομίζω, όμως αυτοί βρίσκονταν σε ημερολογιακή διαμάχη με τους Εβραίους της Κωνσταντινούπολης¹³.

Οι χρονολογίες όμως που είχαν πραγματική σημασία στην Κριμαία της εποχής εκείνης ήταν αυτές των σημαντικότερων κυρίαρχων. Στην Κάφρα ο Γενουάτης Πρόξενος Antonietto Cabella χρονολογούσε τα έγγραφα στο έτος 1472 μ.Χ., κατά το παπικό πρότυπο. Στο Θεοδώρο-Μανγκούκι ο Αλέξανδρος, πρίγκιπας της Γοθθίας, χρησιμοποίησε τον βυζαντινό υπολογισμό με βάση το Έτος Κτίσεως (διατυπωμένο στην πράξη ως Ινδικτώνων 5 σε έναν δεκαπενταετή κύκλο, του οποίου ο φορολογικός προέλευση είχε προ πολλού λησμονηθεί). Ο Χάνος των Τατάρων της Κριμαίας Mengli Giray χρησιμοποίησε το ημερολόγιο της Εγίρας, αλλά οι Μογγόλοι ήταν απόλυτα ικανοποιημένοι με το Έτος του Κουνελιού (ή μήπως ήταν της Τίγρης;) του δωδεκαετούς κινεζικού κύκλου. Όποιος αμ-

3. Η Δημιουργία του Κόσμου, τμήμα από ψηφιδωτά εμπνευσμένα από τη Γένεση, 1180-90. Σικελία, Μονρεάλε. Μπριρόπολη. Ο Χριστός δημιουργεί τον ουρανό, που περικλείει επάλθλους κύκλους, άστρα, τον ήλιο και τη σελήνη. (N. Χατζηδόνης, *Κωνσταντινή ψηφιδωτά*, Εκδόσεις Αθήνας, 1994, σ. 152, εκ. 138.)

FLUMINARIA IN
MANTO · CELLI:

4. Χάρτης της Υψηλίου με επικεντρωτή τη Μέκκα, εγχρόστος ορείχαλκος, τέλη του 17ου αιώνα, ιδιωτική συλλογή. (The Story of Time, σ. 056.)

φισβητεί ότι οι Τάταροι της Κριμαίας τηρούν τη δική τους Πρωτοχρονιά με κάθε μεγαλοπρέπεια μέχρι σήμερα δεν έχει παρά να ακαρφωθεί κατά την εαρινή ισημερία μέχρι τον λευκό καταρράκτη του Ακτσού, πάνω από τη Γιάλα της Κριμαίας, για να βρει τα δέντρα στολισμένα με σημαίες και την πηγή γεμάτη από σπασμένα μπουκάλια βότκας¹⁴.

Το 1472 μ.Χ., όταν ο Αθανάσιος Νικίτιν επέστρεψε, επιτέλους, στη Ρωσία του έτους 6980 από Κτίσεως, ο μοναχός Γεννάδιος πέθανε στη μονή Προδρόμου του Μενοικείου όρους, στη σημερινή Βόρεια Ελλάδα. Οι Έλληνες του οφείλουν πολλά, γιατί ως πατριάρχης Γεννάδιος Β΄ ο Σχολάριος (1454-56, 1463, 1464-65 μ.Χ.) ήταν ο επίλεκτος πατριάρχης του Σουλτάνου Μωάμεθ του Πορθητή μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453 μ.Χ. Προφανώς, είχε κάνει κάποια συμφωνία με τον Σουλτάνο, η οποία καθόριζε τη νομική και οικονομική ταυτότητα των Ορθοδόξων μέσα στο ισλαμικό κράτος, για την οποία δεν έχουμε ακριβή σύγχρονη της καταγραφή. Όμως ο Γεννάδιος είχε καταγράψει πολλές φορές τις απόψεις του (τις οποίες συμμερίζονταν όλοι οι θεοσεβείς Ορθόδοξοι) για την Ώδοση Ημέρα, Εποχή ή Χιλιετία της Δημοουργίας – ένα γεγονός επικείμενο τότε, καθώς πλησίαζε το έτος 7000 από Κτίσεως, που έπεφτε στα 1492 μ.Χ.¹⁵. Διερωτάται κανείς σε ποιο βαθμό αυτή η ανώτερη πίστη (ή εσωτερική πληροφόρηση) επηρέασε τις διαπραγματεύσεις του Πατριάρχη με τον Σουλτάνο. Πιθανώς τις θεωρούσε μια βραχυπρόθεσμη τοποθέτηση για λιγότερο από σαράντα χρόνια, μέχρι να κατασχεθεί το μίσθιο της ανθρώπινης ζωής. Ήξεραν ότι ήταν η Ημέρα της Κρίσεως;

Όταν ήρθε ο καιρός, το 1492 μ.Χ., κανείς δεν φάνηκε να το παίρνει ειδίση. Στην Κωνσταντινούπολη ο Πατριάρχης Μάξιμος Δ΄ (1491-97

μ.Χ.), ο οποίος ως μοναχός στο Άγιο Όρος είχε και αυτός γράψει για την Ημέρα της Κρίσεως, ήταν πολύ απασχολημένος με τη διευκρίνιση της θέσης των Ορθοδόξων στα εδάφη της Βενετίας, για να το προσέξει στο ημερολόγιό του. Στο ίδιο το Άγιο Όρος οι μοναχοί των μονών Παντοκράτορας και Παντελεήμονος χρονολόγησαν μια δικαστική απόφαση για κάποιο αμφισβητούμενο κτήμα σ' αυτό ακριβώς το έτος 7000 από Κτίσεως, χωρίς κανένα σχολίο¹⁶. Και όμως, για τους περισσότερους Ορθοδόξους οι τρομακτικές συνέπειες της Ημέρας της Κρίσεως ήταν απεικονισμένες στις τοιχογραφίες των ναών, απεικονίσεις που έγιναν ακόμη πιο παραστατικές μετά το 1492 μ.Χ.¹⁷. Όμως περίπου αυτή την εποχή οι περισσότεροι Ορθόδοξοι εγκατέλειψαν αισιππρά το από Κτίσεως υπέρ του μετά Χριστόν, αν και στη Ρωσία ο Μέγας Πέτρος άντεξε μέχρι το 7208 από Κτίσεως, δηλαδή την 1η Ιανουαρίου (πάντα με το παλιό ημερολόγιο) του 1700 μ.Χ. Τι δεν είχε πάει καλά το 7000 από Κτίσεως ή 1492 μ.Χ.; Δεν συνέβη τίποτε. Αντίθετα, στις 27 Οκτωβρίου 1492 μ.Χ., όπως εξείρε κάθε μαθητής, ο Χριστόφορος Κολόμβος "ανακάλυψε" την Αμερική (ή μάλλον, την Κούβα). Μεταξύ άλλων, το γεγονός αποτέλεσε την αφετηρία, όχι ενός νέου ημερολογίου, αλλά του (σημεία ασφαλώς μη πολιτώς ορθού) ονόματος "Προ-κολομβιανή" για μια ολόκληρη αρχαιολογική περίοδο της Αμερικής.

Οι Χιλιεστές, όταν λίγη ο χρόνος τους, επιστρέφουν κατά σύσταση στον υπολογισμό τους (οι λαϊκοί ελληνικοί Καζαμίες της Τουρκοκρατίας ανέβαλλαν συνεχώς την Τελευταία Ημέρα μέχρι το 1773 μ.Χ.). Αλλά πάντα υπήρχε μία διέξοδος. Είναι ζητήμα συμπεριληπτικής μέτρησης. Οι υπολογισμοί και οι συναρπείς έννοιες των Εβραίων, των Αρμενίων και των Βυζαντινών περιλαμβάνουν μια Ώδοση Ημέρα της Εβδομάδας ή Εποχή ή Χιλιετία. Την εξήγηση των θεολογικών συναπαγομένων την αφήνω στον Μεγάλο Βασίλειο¹⁸. Όμως, εκ των υστέρων πλέον, ομολογώ τώρα ότι οι περισσότερες από τις χρονολογίες που έχω δώσει μέχρι στιγμής είναι λανθασμένες – μέχρι και 182 μέρες προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Για λόγους ευκολίας, έχω δεχθεί την 1η Ιανουαρίου ως Πρωτοχρονιά, αλλά, στην πραγματικότητα, ελάχιστα ημερολόγια αρχίζουν το έτος την ημέρα αυτή. Έτσι, το μοιραίο έτος 7000 διήρκεσε, στην πραγματικότητα, από την 1η Σεπτεμβρίου 1491 μέχρι την 31η Αυγούστου 1492 μ.Χ. Επομένως, ο Κολόμβος είδε την Κούβα το 7001 μ.Χ.

Αλλά ας ξαναμετρήσουμε – αυτή τη φορά συμπεριληπτικά. Στην Κούβα ο Πρόεδρος Φιντέλ Κάστρο μπορεί να είναι εκκεντρικός, αλλά ασφαλώς έχει δικίο να αρνείται να γιορτάσει την έναρξη της Τρίτης Χιλιετίας πριν από το 2001 μ.Χ. Στο Βυζάντιο, επίσης, η Ώδοση Χιλιετία ήρθε στην ώρα της – την 1η Σεπτεμβρίου 1492 μ.Χ. Ο Κολόμβος έφτασε, τελικά, κατά την Ώδοση Ημέρα. Στο τέλος του κόσμου ήρθε ένας νέος κόσμος. Ήξεραν ότι ήταν μια Νέα Ημέρα; Χρειάστηκε ένας άλλος μοναχός του Αγίου Όρους, με το όνομα Μάξιμος και πάλι (κατά κόσμον, Μιχαήλ Τριβύλης, 1470-1566), να γίνει αντιληπτό ότι μια εντελώς απρόβλεπτη νέα Εποχή είχε, στην πραγματικότητα, αρχίσει την Ώδοση

Ημέρα. Το 6950 από Κτίσιως ο (Άγιος) Μάξιμος ο Έλληνας ήταν ο πρώτος που μίλησε στους Ρώσους για την ανακάλυψη της Αμερικής: "και σήμερα ζει εκεί πάνω ένας νέος κόσμος και μια νέα ανθρώπινη κοινωνία"¹⁹.

Μετάφραση: Ι. Φ. Βλαχοπούλος

Σημειώσεις

- Κωνσταντίνος Ζ΄ Προσευκόμενος, εκδ. A Vogl, *Le Livre des Célébrités*, I (Paris 1967), 2.
- Bryer, A., "Some Trapezuntine monastic obits", *Revue des Études Byzantines*, 34 (1976), 125-138.
- Toynbee, A. J., *A Study of History*, VII (Oxford 1954), 293-305.
- Sahillioğlu, H., "Sixty Year Crises in the Ottoman Empire", *Studies in the Economic History of the Middle East*, ed. M. A. Cook (Oxford 1970), 230-252.
- Hill, G., *A History of Cyprus*, III (Cambridge 1952), 295.
- Ramsey, W. M., *Impressions of Turkey During Twelve Years' Wanderings* (London 1897), 136.
- Gibbon, E., *The Decline and Fall of the Roman Empire*, VI (London 1788), 311.
- Sharf, A., "Byzantine Orthodox and the 'Preliminary Fast' of the Armenians", *Jews and other Minorities in Byzantium* (Jerusalem 1995), 223-245.
- Lenthoff, G., "Beyond Three Seas: Atanasij Nikitin's Journey from Orthodoxy to Apostasy", *East European Quarterly*, 13 (1979), 431-447.
- Στα βιβλία περιλαμβάνονται: V. Grumel, *La Chronologie* (Paris 1958) G. S. P. Freeman-Grenville, *The Islamic and Christian Calendars* (London 1995) Y. Dağlı & C. Üçer, *Tarih Çevirime Kılavuzu*, III Ankara 1997, αλλά δεν εγγράφη για τους σκοπούς αυτού.
- Bryer, A., "The crypto-Christians of the Pontus", *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 4 (1983), 18.
- Sanjian, A. K., *Colophons of Armenian Manuscripts, 1301-1480* (Cambridge, Mass. 1969), 301.

- Bowman, S. B., *The Jews of Byzantium* (Alabama 1985), 321-323.
- Vasiliev, A. A., *The Goths in the Crimea* (Cambridge, Mass. 1936), 221-266.
- Turner, C. J. G., "Pages from Late Byzantine Philosophy and History", *Byzantinische Zeitschrift*, 57 (1964), 365-372.
- Tzetzis, M. I., *Πατριάρχων Πίναξ* (Κωνσταντινούπολη 1884) "Actes du Panteocrator", ed. V. Kravari (Paris 1991), 180.
- Gardis, M. K., *Études sur le Jugement dernier post-Byzantin* (Thessaloniki 1985).
- "The Eight Day", στο J. Danielou, *The Bible and the Liturgy* (London 1956), 262-296.
- A. Sharf, "The Eighth Day of the Week", στο *Jews and other Minorities in Byzantium* (Jerusalem 1995), 28-51.
- Denssloff, D., *Maxime le Grec et l'Occident* (Paris 1942).

"Do they Know it's Christmas?"

A. Bryer

This article argues that calendars are distinctive signifiers of cultural identity. People are distinguished by how they measure time. From their birthday onwards their scheme of time places them in precise relationships with their society, their secular ruler and their concept of cosmic order. Complications arise with the co-existence of time systems, lunar and solar calendars. The collision and interpenetration of cultures is reflected in their time systems. Major eras have political, historical or religious origins, but the Byzantine Year of the World (*Annus Mundi*) has an inbuilt end of time at the Eighth Day, Millennium or Era, precisely from 7001 AM or 1492 AD, when, instead of the end of the world, came the unexpected discovery of a new world.

A. A. M. B.

5. Χαρακτικό του Théodore Galle, 16ος αιώνας. Το θέμα του, *Novae Reperta* (Νέες Ανακαλύψεις), συνδέει τις γεωγραφικές ανακαλύψεις του Κολόμβου και του Βεσπυτσί με σύγχρονες τεχνολογικές εφευρέσεις, όπως ήταν: η πυροπορία και το μηχανικό ρολόι. (A. Gratton, *New Worlds. Ancient Text*, Harvard Univ. Press, 1992, σ. 203.)

